

מתוך סדרת הספרים "לב המועדים"

יהוה לב המועדים

הלכות והליכות בענין ראש השנה "תקיעת בשופר"

ו. להזכיר עקדת יצחק שמסר נפשו לשמים וכן אנו נמסור נפשינו על קדושת שמו ויעלה זכרוננו לפניו לטובה.
ז. כשנשמע קול השופר נירא ונחרד ונשבר עצמינו לפני הבורא כי כך הוא טבע השופר מריע ומחריד כדתיב (עמוס יג ו) "אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו".

ח. להזכיר יום הדין הגדול (לעתיד לבוא) ולירא ממנו שנאמר (צפניה א-טז) קרב יום ה' הגדול קרב ומהר מאוד קול יום ה'. יום שופר ותרועה.

ט. להזכיר ענין קיבוץ נדחי ישראל ולחזור אליו כדכתיב (ישעיה כו יג) "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים מארץ אשור".
י. להזכיר את תחיית המתים לעתיד לבוא ולהאמין בה שנאמר (ישעיה יח-ג) "כל יושבי תבל ויושבי הארץ כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו".

דיני השופר וצורת התקיעות

שופר של ראש השנה מצותו מקרן של איל (טושו"ע תקפו א)
"אמר רבי אבהו למה תוקעים בשופר של איל אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקדת יצחק בן אברהם ומעלה עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני" (ראש השנה סז, א).

צריך שיהיה השופר כפוף (טור תקפו ס"ק א)
והטעם: אמר ר' לוי מצות שופר של ר"ה ויו"כ בכפוף ואיתא בירושלמי (ר"ה פ"ג ה"ד) כדי שיכפפו לבם בתפילה, ודווקא לכתחילה (טור שם).

טוב לתקוע בשופר בצד ימין של הפה (טושו"ע תקפה ג-)
והטעם בימין: – לפי שתוקעים בשופר בכדי לערבב את השמן וכתיב (זכריה ג א) "והשמן עומד על ימינו להשמינו" וכנגדו אנו מעמידים את השופר (מג"א תקפה ד משנ"ב שם ס"ק ז, כה"ח שם כט). **טעם אחר:** לפי שבגמ' ר"ה (לד, א) ילפינן לה תקיעת שופר מהצוצרות וכתיב

מצוות עשה מן התורה לשמוע תרועת שופר בראש השנה שנאמר (במדבר כט - א) "יום תרועה יהיה לכם", ואע"פ שלא נתפרש תרועה בשופר לענין ראש השנה לומדים מיובל דכתיב והעברתם שופר תרועה בחודש השביעי (ויקרא כה-ט) למדו חכמים מה תרועה ביובל בשופר אף בראש השנה תקיעה בשופר (רמב"ם הלכות שופר א א).

שופר – שופר מלשון שפופרת, כלומר דבר חלול, ולא כל דבר נחשב כחלול אלא דוקא קרן של בהמה והיה החלומין שכך הם בטבעם שיוצא עצם אחת מראשו ועליו תקוע עצם חלול והעצם החלול נקרא שופר (חיי אדם כלל קמ א).

הטעם שצווה הקב"ה לתקוע בשופר

הכל בו (ראש השנה) מביא עשרה טעמים
א. לפי שהיום היתה תחילת הבריאה שבו ברא הקב"ה את עולמו, ומלך עליו, וכן נוהגים לעשות המלכים בתחילת מלכותם שתוקעים לפניהם בחצוצרות ובקרנות להודיע ולהשמיע בכל מקום תחילת מלכותם, וכן אנו ממלכים עלינו את הבורא ביום זה.

ג. לפי שיום ראש השנה הוא יום ראשון לעשרת ימי תשובה ותוקעים בו בשופר כדי להכריז על ראשינו וכמי שמכריז כל הרוצה לשוב ישוב ואם לאו אל יקרא תגר (אל יתלונן) על עצמו וכן עושים המלכים מזהרים את העולם תחילה בגזירותם וכל העובר אחר אזהרה אין שומעים לו טענה.

ג. להזכיר לנו את קבלת התורה בהר סיני שנאמר (שמות יט - טז) "וקול השופר חזק מאוד" ונקבל על עצמינו מה שקבלו אבותינו על עצמם "נעשה ונשמע".

ד. להזכיר את דברי הנביאים אשר נמשלו בתקיעת שופר שנאמר (יחזקאל לג ד) "ישמע השומע את קול השופר ולא נזהר תבא חרב ותקחהו דמו בראשו והיה והוא נזהר נפשו מילם".

ה. להזכיר חורבן בית המקדש וקול תרועת מלחמות האויבים, וכשאנו שומעים קול שופר נבקש מה' על בנין בית המקדש.

(שופטים ז-ב) לגבי מלחמה בגדעון "ויחזיקו ביד שמאלם בלפידים וביד ימינם השופרות לתקוע (ביאור הלכה ד"ה וטוב לתקוע).
טעם אחר: לפי שבשמאל, תפילין של אדם מגינים על האדם (מטה אפרים תקפה ד). ואם אי אפשר אין להקפיד בכך (משנ"ב תקפה ח).

טוב לתקוע עם השופר כלפי מעלה (שו"ע תקפ"ה-ב)

והטעם: דכתיב (תהילים מז) "עלה אלהים בתרועה" (שו"ע שם).

הבעל תוקע אינו יכול לשמש גם כבעל תפילה (שו"ע או"ח תקפה-ד)

והטעם: שמא יתבלבל בתפילתו, ואף אם מובטח לו שחוזר ואינו מתבלבל מנהג ראשונים שיהיו ישראל זריזים במצוות וכל אחד נוטל את חלקו כדי לקבל שכר (וכשארין בעל תוקע טוב אלא החזן מותר ולא חוששים שמא יטעה) (מור או"ח תקפה - ו). ומיהו תקיעות דמיושב שלפני תפילת מוסף יכול החזן לתקוע (שו"ע שם ד).

התוקע בתקיעות שמיושב תוקע בתקיעות של מעומד

והטעם: לפי שהמתחיל במצווה אומרים לו גמור (שו"ע תקפה ס"ק ד).

זמן תקיעת השופר

זמן תקיעת שופר ביום ולא בלילה (שו"ע תקפה א)

הטעם: דכתיב (במדבר כט-א) "יום תרועה" מדייקת הגמרא יום ולא לילה (מגילה ב:).

הטעם שתקנו לתקוע במוסף הא קי"ל דזריזים מקדמים למצוות

לפי שאסרו הגוים על ישראל לתקוע בשופר והיו אורבים להם כל שש שעות לראות אם תוקעים או לא ולכן היו תוקעים אחר שש שעות במוסף וכן התקבל בתפוצות כל ישראל לתקוע במוסף (ר"ה לב ע"ב, משנ"ב תקפה ס"ק ב).

טעם נוסף: לפי מעשה שהיה שתקעו בבוקר וחשבו השונאים של ישראל שקמו עליהם למלחמה וקמו והרגום לכן תקנו לתקוע במוסף ולפי שרואים שמתפללים וקוראים קריאת שמע, וקוראים בתורה, אומרים בחוקיהם ומצוותם עוסקים, ומצווה להם לתקוע ומניחים לנפשם (ירושלמי ראש השנה פ"ד ה"ה מובא בטעמי המנהגים).

טעם נוסף: שבשעה שעומדים בדין יהיו מלאים במצוות שקראו קריאת שמע התפללו קראו קריאת התורה עכשיו במוסף תוקעים בשופר ויזכו.

הפסקה - החזרת הספר להיכל

יש שאומרים שצריך שיהיו עשרה אנשים בבית המדרש עם הספר תורה מפני כבוד הספר תורה כדאמרינן בגמ' בסוטה (ל"ט ע"ב) אין הציבור רשאי לצאת עד שינטל הספר תורה ויונח במקומו.

ובקצה המטה (סו"ס כח) כתב שצריך להחזיר הספר תורה למקומו ואין להוציאו לתקיעות שופר (וכן מבוא באורחות רבינו ח"ב קפא שכך נהג החז"א והגר"י קינבסקי).

יש מקומות שהשאירו הספר תורה, והטעם: שכל האיסור היינו כשאין דעת המתפללים לחזור אחר הפסקה אבל כשדעתם לחזור אינו בכלל האיסור (שו"ת בית ישראל ס' כג).

ומ"מ כשיוצאים טוב לכסות הספר תורה בטלית, ולכתחילה טוב להשאיר מניין וגם לכסות את הס"ת (תשובות והנהגות חב ס תעז).

אכילה לפני התקיעות

מעיקר הדין - מי שאין לו צורך כ"כ לא יקל לאכול קודם התקיעות (מט"א תקפה ד, משנ"ב תרצב טו), והטעם: לפי שאסור לאכול לפני קיום מצווה ואפילו במצווה דרבנן מקפידים בזה כגון קריאת מגילה (שו"ע תרצב ד) אע"פ שמתענים כל היום, כל שכן בתקיעות שהם מדאורייתא והם מעלים רחמים וזיכרונות של ישראל לפני אביהם שבשמים, וגם המקילים יזהרו שלא לאכול אלא אכילת ארעי דהינו עד כביצה, וכן יזהרו שלא לאכול בכנופיא (הליכות שלמה פ' ב דבר הלכה א).

והטעם שיש שנהגו היום לקדש קודם התקיעות מפני שנהגו להאריך הרבה בתפילה וקשה להם לכוון בתפילה כראוי אם לא יטעמו עד אחר התפילה (הגרש"א הליכות שלמה פרק ב-א).

טעם אחר שמקילים: בכדי שלא לצום ביו"ט עד אחר הצות, ומעם זה שייך למי שאינו מתפלל בותיקין (מקראי קודש ימים נוראים סו"ס כט) ובחוט השני כתב מהטעם לעיל שאף מי שאינו חלוש צריך לאכול לפני התקיעות (ראש השנה וי"ב עמוד נד). עצה לנוהגים שאינם אוכלים קודם תקיעות לשתות קודם התפילה מלא לוגמיו ובכך ביטל התענית (שלמי תודה עמ' לב).

מנהג הגרש"א - לאכול אחר ששמע תקיעות דמיושב קודם שישמע תקיעות דמעומד, כיון שיצא כבר ידי חובת מצווה דאורייתא של תקיעת שופר (פסקים והנהגות רע"א דף י"ג ס"ק ה, שלמי מועד פרק יא) והטעם שלא נוהגים בן לציבור כיון שלא ידע הציבור להזהר ויבוא להקל ולהפסיק בדיבור שלא לצורך ואסור להפסיק בדיבור בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד (שלמי מועד פרק יא).

תקיעות דמיושב ותקיעות דמעומד

תקיעות דמיושב - סדר התקיעות שלפני תפילת מוסף, תקיעות אלו נקראות תקיעות דמיושב, לפי שמותר לשומעם בישיבה.

תקיעות דמעומד - תקיעות שנתקעים על סדר תפילת העמידה, לבני ספרד תוקעים בתוך שמו"ע על סדר התפילה אחרי זיכרונות,

שופרות, ומלכויות, וקובעים זמן שכולם יסיימו עד סוף כל סדר ותוקעים, ומיהו כתב המשנ"ב אבל אין לנהוג כן לכתחילה שלא לבלבל המתפללים (תקצב ס"ב) ולכן בני אשכנז נוהגים לתקוע בחזרת הש"ץ אחרי מלכויות, ואחרי זיכרונות, ואחרי שופרות,

סדר מאה תקיעות - שלושים תקיעות תוקעים לפני תפילת מוסף, בשעת התפילה תוקעים על סדר מלכויות, זיכרונות, שופרות, עוד שלושים תקיעות, ובסוף התפילה עוד ל' תקיעות יש תוקעים אחרי קדיש לפני קוה אל ה' ויש תוקעים אחר קוה אל ה', עשר תקיעות יש שתוקעים אחרי קוה אל ה' ויש שתוקעים אחרי שיר של יום בסך הכול מאה תקיעות והטעם שמשלימים למאה, כנגד מאה פעיות שבכתה אם סיסרא.

הטעם שהם תוקעים שהם יושבים וחוזרים ותוקעים כשהם עומדים כדי לערבב את השמן ביאור שיתערבב מיד בתקיעה ראשונה בתחילת התפילה ולא יוכל לקטרג (תוס' ר"ה טו. ד"ה כדי לערבב). הר"ן (ר"ה) מבאר לבלבל השמן שהכוונה על היצר הרע ועל ידי התקיעות יכניע את היצר הרע.

הטעם שאין איסור משום "בל תוסיף" על תקיעות דמיושב לפי שאין איסור בל תוסיף כשעושה המצווה ב' פעמים (תוס' ר"ה טו. ד"ה ותוקעים).

הטעם שהקדימו תקיעות דמיושב לתקיעות של עמידה שהם עיקר לפי שאם היו מקדימים תקיעות של מעומד לתקיעות דמיושב אנשים לא היו חוששים לתקיעות של מיושב שאינם אלא כדי לערבב השמן, לכן הקדימו תקיעות של מיושב בידוע שעל תקיעות של מעומד לא יולולו בני אדם (ר"ן ר"ה טו. דף ג'. בדפי הרי"ף בד"ה למה).

הטעם שתוקעים בשופר לפני "אשרי" כדי לסמוך "אשרי העם יודעי תרועה" שאומרים מיד אחר התקיעות ל"אשרי יושבי ביתך" (לבוש תקצא - א)

הכנה לתקיעות

נהגו רבים לעשות סדר הכנה לתקיעה, והציבור מעיין בפירוש מצות התקיעות, וי"א תחילים, ויש מקומות שהרב אומר לפני הציבור דברים כיבושים, והטעם: לפי שתקיעות הם מעוררים הרחמים ומעלים זיכרונם של ישראל לפני אביהם שבשמים ויש להתכונן לדבר (מטה אפרים תקפה א).

סדר התקיעות

אומרים תחילה ז' פעמים (תהלים טז) "למנצח לבני קורח מזמור" (ערוך השולחן תקפ"ה - ד, מט"א שם ג)

והטעם: שאומרים מזמור זה ז' פעמים לפי שמזמור זה ביחד עם הפסוקים "מן המיצר עד וממשפטך למדני" יש תקסו מילים והוא בנימטריא שופר, וכן יש בו ז' פעמים שם השם (אלף המגן תקפה ה).

טעם נוסף: בכדי ללמדנו מהו כוחו של הרהור תשובה שבני קורח ניצלו לפי שחזרו בתשובה ברגע שפערה האדמה פיה רואים מה כוחו של הרהור תשובה שבכוחו להפוך את כל הדין לזכות וחסד (עיין אלף המגן תקפה ה עוד טעמים).

ומוסיפים עוד ו' פסוקים והציבור חוזר אחריהם ואלו הם, "קולי שמעת", "ראש דברך אמת", "ערב עבדך לטוב", "שש אנכי", "טוב דעת", "נדבות פי". **והטעם ב' פסוקים אלו** לפי שר"ת של תחילת המילים יוצא ר"ת "קרע שמן" (קיצור השל"ה מסכת ראש השנה).

ברכות השופר

צריך לתקוע במעומד (תקיעות דמעומד) (ש"ע תקפה א)

והטעם: דכתיב לגבי שופר (במדבר כט-א) "יום תרועה יהיה לכם" וכן בעומר כתוב (ויקרא כג טו) "לכם" ובעומר כתיב "חרמש בקמה" ואמרינן אל תאמר בקמה אלא בקומה, ומה עומר בעמידה אף שופר בעמידה" (משנ"ב תקפה ס"ק ב). **טעם אחר:** מפני כבוד הציבור צריך התוקע לעמוד (לבוש תקפה א).

ומה נחשב עמידה ולא סמיכה - שאם יטול הדבר שסומך עליו לא יפול (מנ"א תקפה א משנ"ב שם ס"ק ב). במחצית השקל כתוב שאדם בריא אפי' לישען אסור (תקפה א).

תקיעות דמיושב - ונהגו הציבור השומעים לעמוד גם בתקיעות דמיושב ומ"ט נקראים תקיעות דמיושב מאחר שהרשות לישב (משנ"ב תקפה ס"ק ב).

ברכה - גם הברכה של תקיעות דמיושב נאמרת בעמידה, **והטעם:** ככל ברכת המצוות שמברכים בעמידה (משנ"ב תקפה ס"ק ט). **טעם אחר:** כדין כל מצוה שהיא מעומד ואע"פ שאין זה מצוות תקיעה מ"מ כיון שמצאנו מצוות תקיעה בעמידה הצריכו גם לזה אלא שלציבור לא הטריחו (א"ר תקפה ב).

נוהגים שהבעל תוקע עומד על הבימה בשעת התקיעות (ש"ע תקפה-א) **הטעם שאין תוקע במקומו מפני כבוד הציבור** (לבוש תקפה א).

והטעם שעומד על הבימה - להזכיר זכות קריאת התורה שזכות זאת תגן עלינו ביום דין זה (מנהגי ר"א מירנא עמ' צו, משנ"ב תקפה ס"ק ג). יש שכתבו טעם שונה לפי שהתורה ניתנה בשופר (מנהגי בית יעקב שכ"א). **טעם נוסף:** כיון שנתקן לתקוע אחרי קריאת התורה (ערוך השולחן תקפה ד-ה). **טעם נוסף:** מפני שהשכינה נמצאת אצל התורה

(כה"ח תקפה ח). **טעם נוסף:** שיזכור לנו הקב"ה מעמד הר סיני שקבלנו את התורה ולא קבלוהו שום עם אחר ובוזה יצדקו ויתהללו כל בית ישראל (כה"ח שם).

נהגו לכסות השופר בשעת הברכה (מטה אפרים תקפה ס"ק ג) ואוחז בו מתחת למפה, וכן בין סדר לסדר (קצור השל"ה כ"ח ש"י).

והטעם: לפי שהמצווה לשמוע קול שופר וזה מה שאנו מברכים "לשמוע קול שופר" ולכן מכסים השופר בכדי להראות שהברכה על קול השופר ולא על השופר עצמו (שו"ת אפרסקתא דעניא ס' קמז).

טעם אחר: ע"ש אמרו במדרש (ב"ר פרשה נו) שאברהם אבינו הצניע את יצחק בשעה שבנה את המזבח שעליו עקד אותו כדי שלא יזרק בו מום ויפסל להקרבה וכיון שתקיעת השופר זכר לעקידה תקנו להצניע השופר בשעת ברכה (הגר"ל בקדמות הוזהר חובא באלף למנן תקפה ז).

בשו"ת יצבור יוסף כתב בלשון אחר דכיון דשופר של איל הוא על שם אילו של יצחק, ואילו של יצחק היה מכוסה מעיני אברהם ורק אחר כך מצאנו בדכתיב (בראשית כ"ג) "וישא אברהם את עיניו וירא והנה האיל נאחו בסבך בקרנו" זכר לזה אנו מצניעים את השופר (סימן מה). **טעם נוסף:** כמו כשמקדשים על היין מכסים הפת כדי שלא יראה בושתו בשעת הברכה על היין, כך מכסים את השופר כדי שלא יראה בושתו שאין מברכים עליו אלא על השמיעה וטעם זה שייך רק לשעת הברכה ולא בין סדר לסדר (אבני נזר או"ח ח"ב סי' תלא). **טעם נוסף:** מכסים השופר כדי שלא ישלום השמן בשופר ויערבב את התקיעות (ליקוטי מהרי"ח).

הטעם שאוחז בו – ככל דבר שמברך עליו צריך לאחוז אותו ביד (סידור יעב"ץ).

נהגו להניח אצל השופר כל השופרות שנמצאים בבית הכנסת ולכוון בכרכתו על כל השופרות המונחים שם.

והטעם: שחוששים שמא יתקלקל אחד השופרות מבלי יכולת לתקוע ויצטרכו לתקוע בשופר אחר וכשנמצא לפניו בשעת הברכה, הברכה נעשית גם עליו, ומנהג העולם גם אם לא הניח השופר לפניו והוצרכו לתקוע בו שאין מברכים (אלף המנן תקפה ו).

ברכה על השופר – יברך "ברוך אתה... לשמוע קול שופר", ביאור שישמע קול חברתו והוא השמעת קולו, וברכת שהחנינו והטעם: משום דקאתי מזמן לזמן (לבוש תקפה ב).

כוונת הציבור – אין יוצאים אלא א"כ נתכוון הבעל תוקע להוציאם וסגי שמכוון להוציא את כל השומעים ולא צריך לכוון על כל אחד בפני עצמו וכן השומעים יתכוונו לצאת יד"ח (חיי אדם כלל קמא ד).

יברך ברוך אתה לשמוע קול שופר ואין מברך לתקוע קול בשופר (טשו"ע תקפה ב) והטעם: שעיקר המצווה לשמוע קול השופר ולא לתקוע שהרי התוקע ולא שמוע לא יצא ידי חובה (לבוש תקפה ב).

אין עונים "ברוך וברוך שמו" בברכת שופר (חיי אדם כלל כ"ה"ג) הטעם: משום שכבר פסק המג"א או"ח (קכד סק"ט) שבמקום שאסור להפסיק אינו מפסיק ל"ברוך הוא וברוך שמו" (דגול מרבבה).

נוהגים שרב בית הכנסת מקריא לבעל התוקע את סדר התקיעות (משנ"ב תקפה ס"ק יח).

מקור הדין ממדרש טעמי חסרות ויתרות פרשת נשא המובא ברא"ש מגילה (פ"א ס' כא) דילפינן מברכת כהנים דכתיב אמור להם מלמד ששליח ציבור אומר על כל דיבור ודיבור (הגר"א תקפה א).

והטעם: בכדי שלא יטעה הבעל תוקע (מג"א תקפה ס"ק יח בשם השל"ה). **והטעם שלא נחשב הפסק למקריא,** דהוי כמול כריך שהביא השו"ע (קסז ו) דשרי (אלף המנן תקפה טו).

להקריא תקיעה ראשונה – וכן מקריא גם את התקיעה הראשונה (מג"א תקפה ס"ק יח בשם השל"ה, משנ"ב שם).

והטעם: לפי שהשל"ה לשיטתו שאם התוקע אינו יודע לכוון הסודות יהיה לכל הפחות המקריא יודע ושהמקריא יכולן הסודות ולכן ראוי להקריא אף תקיעה ראשונה אף שאין חשש שיטעה אלא כדי שיכוון (מחצית השקל תקפה א).

שער הציון שבמקום שאין המנהג טוב שלא להקריא – ואף שמצאנו בברכת כהנים להקריא תיבה ראשונה, י"ל דווקא שם משום דילפינן אמור להם אבל בתקיעת שופר לא יקריא תקיעה ראשונה משום הפסק בין ברכה לתקיעה (שערי ציון תקפה לא).

צורת ההקראה – יקריא תקיעה ראשונה של כל בבא בניגון של התחלה, ותקיעה אחרונה של כל בבא בקול סיום (לוח ארץ ישראל), וכן את התשר"ת יקריא בהתאם לפי צורת הנשימות דהיינו כשמקריא לשברים תרועה בנשימה אחת (תקיעות דמיושב) יקריא המילים שברים תרועה בנשימה אחת, וכשמקריא שברים תרועה בשתי נשימות (תקיעות דמעומד) יקריא בהפסק נשימה (תפארת ישראל ר"ה בהלכתא נבירתא פ"ד מ"ז)

נהגו להשאיר את הס"ת על הכיפה עד אחר התקיעות שבמיושב והטעם: להזכיר את תקיעת החוצצרות בשעת הקרבת הקרבנות על המזבח בבית המקדש מאחר שהבימה שאנו קוראים עליה דומה למזבח והתורה שקוראים עליה נחשבת לקרבנות (שו"ת משיב דבר ח"א סי' טו).